

GURE ERTILARIAK

Montes Iturrioz Gaspar, Bidasoako Alderdi Ederraren Pintatzaillea

BIDASOAKO ERTILARIAK.

Ertilari onen jaioterria Irún da. Emengo semeak dira Etxeandia, Salistarrak, Berrueta, Barrenetxea, Gorostiza, Bienabe Artia, Montes Iturrioz, Mentxu Gal, Grazena. Ondarribikoak Extenagusia, Mendi-buru, Sagarzazu. Albizu be emengoa da, eta emen bizi izan zan denporaldi luzean Regoyos. Bidaso bazterrak badauko zer ikusi Rikardo Barojakin. Berako Itzean bizi izan zan urte askotan...

MONTES ITURRIOZ. JAIOTZA. GURASOAK.

Gaspar Montes Iturriozen ganean idazten dodaz oar labor onek. Berari itauntzeko aldi onak euki dodaz ill onetan, eta emen doiaz al izan dodazanik ondoren antolatuta.

1901'ko Otsaillaren 29'an jaio zan, Irungo «La Unión» karrikaren 11'garren atean. Jon Ezenarro «Txoritxiki» euskal olerkariak euki eban abarketagintzako lekutik urrin ez.

Irundarren semea. Beraketakoa ama, Manuela Iturrioz Lekuona. Saroia baserrietxekoa aita, Gergorio Montes Fernández, Asturiaseko valdesototar baten semea. Mea-bearretan arduraduna zan Irungo meatzetan, aitaita. Aita Baionako fraidien eskoletan egon zan gaztetan; gero Irungo ikastetxearen zuzendari izango zan Junien Kurutzeko Anaiaren ikaslea. Arotza zan Gergorio jauna; Beraketan eukan arzeria. Gasparrek bederatzi urte eukazala il jakon ama.

Sei neba-arreba izan dira Gaspar-da: Benitto, Emilio gormutua, Nati, Gaspar pintorea, Axunxion gormutua eta Manuel.

ETXEANDIA.

Etxeandia izan zan Irungo Erriko Ederti-Dibujuko Akademiaren zuzendari. Dibuju ta moldelanen irakasle. Dibujugille ona zan Etxeandia, Municheko Akademian egona amar urtean, Von Stuck goimaillako irakaslearen ikasle.

Amaika urtetik amalau urteraiño ibili zan Etxeandiaren Akademia Gaspar. Salisekin asi zan gero pintatzen.

SALIS.

«Nere ikasle izango aiz orain.» «Nere seme bat bezela izango aiz emendik aurrera», esan eutson Salisek. Bere itzalpean artu eban, eta esku zabalagaz lagundu eutson. Salisekin ikasi eban pintetan.

Ibarlako auzunara joaten ziran sarri biak, ango bazter politen zale aundia zalako Salis. Ondo gogoratzen da orain be Gaspar, zelan joan ziran lenengo aldiz Ibarlara eta Urdanibiko basora. Urdanibiko jauregi zarrean daukon pintatzeko gelaren orman dauko orduko denporan egiñiko lauko bat: Olaberri auzuneko Santxotenea haserria ta inguruak.

GELOS GETHARIKOA.

Salisen bitartez ezagutu eban Gethariko Gelos pintatzailea, paraje-pintatzaile ta erretratugillea. Salis eta Etxenagusiaren lagun aundia zan, eta sarritan etorten zan Irunera pintetan. Oso zan adoretsua, eta gizontzarako burubide ta ikasi onak be artu ebazan Montesek Gelsegandik, pintatzeko zuzenbidietatik ganera. Europako gerratean ezkutuko-ertzaintzan ibili zan. Bernetako zain-audituekaz osasun larregi barik egoan, eta orregaitik ez zan joan gerratera; ixilleko kuskusean etorten zan Irunera. «Un Pueblo en la Frontera» liburuan aitatzen dau Gelos, Luis de Uranzu bidasotar idazleak.

MADRILLEN. LÓPEZ MEZQUITAREN TAILLERRIAN.

Amazazpi urtegaz, Madrillera Irundik. López Mezquitaren tailerrian pare bat urte. Ayala Kalian eukan tailerra López Mezquita granadarrak. Chicharrok euki eban lenago a tailerra. Benetako modeluak aurrean-da pintetan eben. «Velázquez tankera geiagokoa dala uste dot nik López Mezquita, eta iparraldeagokoa Sotomayor, Rubens-tankerakoa au.» «Gizon ona eta atsegiña zan López Mezquita, frantsesez berbetan oso ederto ekian berak. Europako gerrate ostian etorri ziranai erakusteko, frantsesez berba egiten eutsien.»

Montesen denporan López Mezquitaren taillerrian ikasle ibili ziranen izen batzuk: Carlos Sáez de Tejada dibujugille ezagutua; Carlos Arniches etxegiña, idazlearen semea; Reinoso, orain jazketa barrien asmatzailletzan dibujugille dabillena Parisen. Max Nordauen alaba bat be bai. Ondo gogoratzen da Montes israeldar filosofuarekin, bere bizar zuriakin zelan etorten zan bere alabia etxera eruaten pintatzealdia amaitzean. Ungariar neska bikin be gogoratzen da, eta Estrada Cubakoarekin be bai. Diplomatikua izan da gero Estrada, Cubanen ordezkari Madrillen, joan diran urte batzuetan.

Flores Kaperotxipi be López Mezquitaren ikasle egon zan denporaldi batean, baiña Montes baiño geroago.

Pradoko Museora be joaten zan López Mezquitarekin ibili zan denporan. Batez be Velázquezen lauko batzuk kopiatu ebazan: Vallecasko Umia, Gongoraren erretratua, Bredaren Menperatze edo Eskuburdiñekoa, etabar. Elías Salaberría be Pradoko Museuan ibiltzen zan orduan kopiatzen aberatsentzako (Rubens, Murilloren Sortzez Garbia, etabar).

López Mezquita Endayan egon zan, Ipar Ameriketako Hispanic Society-rako Unamunoren erretratu bat egiten.

ALVAREZ DE SOTOMAYOR.

López Mezquitaren Taillerretik Fernando Alvarez de Sotomayorena joan zan. Onekin be beste pare bat urte. Hermosilla kalean egon Sotomayoren tailerra, orduan Salaberria idazlea bizi zan etxean bertan. «Gauza asko ikasi nebazan Sotomayor-ekin. Batez be gauzak benetan diran moduan ikusten ikasi neban berakin. Asko izan ezpada be, sarritan ikusi da Sotomayor-en eskutik etorritako zera nire erretrato ta antzirudiak egiteorduan. Lodikotea eta bizarduna zan, aberats antzeko etxurakua. Gauzak eta personak barregarritzen ekiana, umore onekua, politasunez eta atsegiñez gauzak esaten ekiana, galiziar seme jatorra zalako. Bekoki-illunagoa zan López Mezquita. Gauza asko ikasten gendun Sotomayorrek berba egiten euskun bakoitzean. Erregezalea zan Sotomayor, eta La Coruñaako alkate izan da.»

Montesekin batera egon zan ikasle Sotomayorrekin Irungo Bienabe Artia, baita Donostiako Iñazio Sánchez Guardamino Mundaitzekoa be, Olazabalen illobia.

EUSKALDUNAK, MADRILLEKO DENPORAN.

Euskaldun asko ezagutu ebazan Montesek Madrillen egon zan urtietan. Beobide zumaiarra ta Erramun Argaya naparra, eskulturagileak, San Fernandoko Akademian ebizan biak, ikasle. «Museo de

Reproducciones»-era be joaten ziran iru euskaldunok, dibujetan. «El Casón» esaten eutsen ari Museuetxe zarrari. «Euskalduna zara zu, baiña Beobide ta orrek beste euskaldunok baiña zabalagoa zara gu-rekin berbetan», esaten eutsien erdaldun lagunak Gaspareri.

Salaberria Lezokoa ta Irungo Barrenetxea eskultorea be Madrillen egozan orduan. Montes baiña zarragoak biak, baiña sarritan ikusten ziran. Barrenetxea Parisen bizi izaten zan, baiña orduan Madrillen egoan, Errikoetxerako arritailuak egiten. Baita «Cine Ideal»-en beko gelarako be egin ebazan bear ederren batzuk.

Xanti Valverde ta Montes ostatuetxe baten egozan arkalegaz, Jardines kalean. Beasaingoa zan etxeoandrea, Irungo Navarro osagillaren amagiñarriba.

Maidaganek emoten ebazen euskerazko erakustaldiak Ateneo etxean. Ara joaten ziran Montes eta Valverde be, illuntzietan, beste gazte-pillo batekin batera. Ateneoko herbaldietara be joaten ziran iñoz. Unamuno, Valle Inclán eta González Ruanonakaz bakarrik gogoratzen da Montes orain. Cervantesen aurka ibilli zan bere itzaldian González Ruano.

Euskal Pintorien Erakusketa bat be egin zan orduan Madrillen. Ezta ondo gogoratzen nun egin zan, baiña Erretiroko Jauregian-edo izan bear eban. Gogoan daukoz oraindiño be orduan ikusi ebazan laukoak: Regoyosenak, Maezturenak, Zubiaurre anai mutu bienak, etabar.

SARTU-URTEN BAT SOROLLAREN ETXEAN.

Madrillen bizi zala, Sorollaren extera eruan eban Salisek egun batean. Erroman ezagutu ziran Salis eta Sorolla, eta lagun onak ziran biak. Beraunen be egon zan Sorolla, eta oraindiño be gordetan da Saliseri egin eutsen erretrato bat. «Paseo del Cisne»-n eukan Sorollak taillerra, orain Sorolla-Museua dagoan etxean bertan. Udabarri egun batean zan. Madrilleko Erakusketa Nagusian Salaberriak Iñazio Loiolakoaren laukoa erakutsi eban urtean.

Lorategiaren bazter batean egoan Sorolla, pintetan.

—Joan zaitie gora biok lantokira, egunaren argitasunak emoten deustan laguntasun au galdu eztagidan—, esan eutsien, eta estudioko laukoak ikusten ibili ziran irundarrok, maisua eta ikasle gaztea.

Gero, berbetan egon ziran. Monteseri itandu eutsen Sorollak:

—Erakusketa Nagusian ikusi dituan gauzetatik zein dok onena iretzat?

—Salaberriaren Iñazio Loiolakua niretzako.

Ez eukan alako erantzunen usterik Sorollak, etxuria zanez, eta ez eutsan barre-arpegirik ipini, ez, Monteseri:

—E!?! Ederra egin juau, amutill! —esan eban valenziarrak, eta ez eutsan eztul txikiak urten berari. Sorollarentzako argiagoak ziran euskaldunak, Salaberriaren Iñazio Loiolakoaren antzik be ez eukienak.

LENENGO SARIA, AMAZORTZI URTEGAZ.

Amazortzi urtegaz, 1919'garren urtean irabazi eban lenengo saria. Gipuzkoako Diputaziñuak antolatzen ebazan sariak gipuzkoar edertilari gaztientzako. Lenengo maillako sari bi eskeintzen ziran, eta Montesekek irabazi eban bat, Bidaso lurralde bazter polit bategaz: Señorisa baserrietxetik Biriatu erritxoa. Diputaziñuan egongo da orain lauko au. Martí Alonsok irabazi eban beste lenengo saria. Salaberria ta Salis egozan sariak erabakitzeko maikoen artean.

—Eztakit zenbat goratzen euan i Salaberriak. Begiko yozak ire laukuak arek—, esan eutsan «Ostikolari»-k bein. Beti izan zan Montesena paraje-laukoen zale Salaberria.

Donostiako Diputaziñuaren Jauregian egiten ziran Ertilari Gaztientzako arek sariketak.

PARISEN.

Frantziako uriburuan egon zan illebeta batzuetan, Colarossi Akademian. Pintatzaille-maisu ugari egoan an Akademi aretan, eta ikasleak be asko. Pintau baiño dibujau egiten eben geiago, billoiz-modeluakin. Ezta ondo gogoratzen zein urtetan zan, 1924'an ala 1925'an. Udabari aurretik zala bai, ori kontuan dauko. Kaperotxipigaz aurkitu zan an. Montparnasse inguruan bizi izan zan, ertilarien artean. «La Rotonde» kafetetxean batzen ziran. Busturiako Uzelai eta Irungo Biñabe-Artia, Cossío, Tellería soiñularia, Harizgain, Alegria, eta asko.

Errenka egiten ebana zan Cossío, orain Madrilleko San Fernandoko Akademiku egin dabiena. Alegeria zan Juanito Telleria soiñularia, zegamarra.

Donibane Lohitzunen bizi izaten zan Pipe Harizgain euskaldun pintorea, eta «La Rotonde» kafetetxera joaten zan. Hazparrengoedo izan bear eban jaiotez, eta ondo ekian berak euskeraz eta espainolez be. Francis Jammesen adiskidea zan. Tolostasun barik eta zintzotasunagaz pintetan eban. «Oraingo denporetako «antziñako» pintore bat nok ni» esaten eban Harizgainek.

Tudelakoa zan Alegria eskulturagillea, Hemingway eta Iparameriketako eskulturagille baten adiskidea. Arekin biekin ibiltzen zan sarritan.

Montparnastarra zan orduan Hemingway idazlea. Gero, urte batzuk geroago, Auritzeko jaietan ikusi eban Montesek, Ipar-ameriketako eskulturagillearekin batera. Frantsesez berba egin eben Hemingwayk eta Montesek Auritzen. Iruñeko zezentxoak eta Picassoren pinturak zituan arek bere gogoko, orduan esan ebanez. Gure gerrate ostean be ikusi ei-eban Iruñeko kalietan, bizar aundiekin eta praka laburrekin, baiña ez eben arkalegaz barbarik egiteko erarik euki.

ERAKUSKETA BAT MADRILLEN, BIENABE-ARTIAKIN BATERA.

1926'garren urtean egin eben erakusketa bat Madrilleko Ate-neuan Montesek eta Bienabek, biek arkalegaz batera. Ezer be ez eben saldu; milla pezeta galdu bai, gastuekin. Unamuno Endaian egoan denporak ziran, eta On Migelen eskutik lortu eben erakusketa Ate-neuan egitea. Salamancako erretoreari Endaian egin eutsen erretratua erakutsi eban Bienabek. Bidaso inguruetako parajeak Montesek, kolore urdintsu, otz eta euritsuekaz, orduan pintetan eban tankeran.

Bidasotar bien erakusketa au egin ebenean izan zan Madrilleko Nazio-Erakusketa Nagusia be. Emen be Montes en lauko bi erakusten ziran, Ibañetakoa eta Irungo paraje bazter bat. Salisen lauko batzuk be baegozan Erakusketa Nagusi aretan.

Ikusle asko joan zan Ateneoko erakusketara: José Francés, Rikardo Urgoiti, Juan de la Encina, Jacinto Alcántara... «La Esfera» aldizkarian idatzi eban iritzi bat José Francések. Jacinto Alcántarak be idatzi eban beste iritzi bat. Alcántara au, orain pare bat illebeta Madrillen zoro batek il daben Alcántara jaunaren aita zan. Urgoiti injiñerua zan, «El Sol» eta «La Voz de Madrid» aldizkarien sortzailea.

AMERIKETARA?

Ameriketara joatekotan ziran 1926'garren urtean, Madrilleko erakusketiaren urrengo. Baiña etziran ausartu dirua galtzeko arriskua egoan bide barrietan sartzen, Madrillekua ikusi ta gero, diru-kontuan uts egitean. Bildurto egin ziran.

Mourlane Mitxelenak konponduta eukan Sota eta Aznarren «Mendi» izeneko itxasontzi batean Arjentinara igarotzeko modua, duban.

Ameseta eder batean gelditu zan a itxaropen ederra. «Eskuen itxaur gitxigaz obeto gauzek emen, Ameriketako zarata askorenak in an urrin baiño», esan eben.

BILBOKO EUSKAL EDERTILARIEN GELAN.

Aranjuezera joan aurretik (1932'garren urtean ez, lekuren batean irakurri dodan lez) egin eban beste erakusketa bat, Bilboko Euskal Edertilarien Gelan. Jenaro Urrutia zan zuzendari ta lendakari. Lauko batzuk saldu ebazan.

«Pelotaria», «Sagardo saltzaillea», «Esne saltzaillea» eta Bidaso aldeko bazterrak, orrek ziran bere laukoetako gaiak. «Neska sagardo-saltzailerik-eta ez egik pintau, Gaspar» esan eutsan Mourlane Mitxelenak. «Bai, erregekumak eta neska aberatsak pintauko jouaz nik» etorri jakon burura Monteseri orduan, Mourlaneren urtenkeria entzutean.

«Euzkadi»-n egin eutsan iritzia Crisanto Lasterrak, eta «La Gaceta del Norte»-n Juanito Irigoyenek. Zorrotz ibili zan Lasterra bere iritzia emotean. Bide estuetatik bultzatu gura eban. Gaspar-eri Uze-laik egin eutsan erretrato-dibuju batekin agertu zan Lasterraren iritzilana.

Gutiérrez Solanak erakutsi ebazan bere laukoak Euskal Edertilarien Gelan, Monteseren erakusketaldia amaitu zanean.

BAIONAKO MUSEUAN ETA PAUBEN.

1926-1929 urteak bitarte, ezta gogoratzen noiz egin eban Baionako Euskal Museuan erakusketia. Bi bidar erakutsi ebazan. Bakarrrik lenengokoan, eta Bienabe-Artia ta Jesús Olasagastirekin bigarenean.

Beste erakusketa bat egin eban orduko urtietan Pauben, musikaldiak emoten ziran areto-gela batean. Baraibar Germán egoan orduan emengo konsultzan ordezkari Pauben, eta laguntasuna emon eutsan.

IRUNGO TAILLERRAK.

Irungo «Ramuntxo» trinketearen inguruko etxe batean eukan pintetako tallerra, Bidasoako zubiruntza doian kalean, «Avenida de Francia»-n. Dibujua ta pintatzea erakusten eutsien ikasle pillo bateri.

Beste leku batean be euki eban taillerra, trinkete ondokoa baiño lenago. «Gain-gain» izeneko etxean egoan, Artaleku ganean, orain mojak dagozan komentu ostean, Juan Arana gobernadorearen etxean. Orendaindarrena zan etxe au. Emen emoten eutsazan erakusketaldiak Mentxu Galeri. Berakin be urtetan eban Irun inguruetara, eta biak pintetan eben.

Beraungo Salisen etxe batean be euki eban beste tailler bat, Aranjuezetik etorri zanean. Emen euki eban ikasletzan Gloriatxo Rodríguez Salis esmaltegililea, Luis de Uranzu idazlearen alabia.

ARANJUEZERA.

Aranjuezera joan zan 1929'garren urtean. Tapiz-oialak egiteko gaiak zirriborrotzen ebazan, ur-pintura lanakin. Irundar batena zan taillerra: Félix Rekondorena, Akilino Rodriguezen jauregiatxea egin eban etxegiñaren semea.

Urte bat eta erdi edo pare bat urte egingo ebazan an, Aranjuezan. Neska pillo batek egiten eban bearra tapiz-oialgintzan.

Rusiñol pintorea be an egoan orduan. Urtietan zarra zan, eta ango lorategietan ibiltzen zan pintetan. «La Rana Verde» kafetetzean egoten ziran kafia artzen eta berbetan. Beste kafetetzex batean be egoten ziran begiran eta berbetan. Idaztarriakin egin eutson erretrato bat Montesek Rusiñoleri, eta gerotxoago il zan Aranjuezeko lorategien pintore ospetsua. Gorazarre eder bat egin eutson Aranjuezeko erriak, ill aurretxoan. Kataluiñiara eruan eben lurra emoteko.

1930'ian, Madrilleko Nazio-Erakusketa Nagusira bialdu ebazan lauko bi Aranjuezetik. Aranjuezeko gaiak biak: Txalupontzien kaia, eta Narziso-Iturria. Pintura barrientzako gela oso bat ipini eben. Vázquez Díaz eta Pérez Rubioren laukoak egozan lekurik onen-onenan buru egiten. Hidalgo de Caviedesenen artean erakutsi ebezan Montes Iturriozenak. Madrillen bizi zan Etxeandia irundarrak erosi eutson «Txalupontzien kaia» izeneko laukoa.

BILBOKO EUSKAL EDERTILARIEN ERAKUSKETAN.

Lauko bi bialdu ebazan 1932'garren urtean, Euskal Ertiliarien Erakusketara. Irungo paraje gaiak biak: Santxoteneako parajea, eta Irún inguruak (Ureta baserrietxea).

Billboko Museurako erosi eutsien bata (Santxoteneakoa), bosteun pezetagaitik. Olasagastiri be erosi eutsien beste bat. Arteta zan orduan Museuaren zuzendari.

Makiña bat bidar ikusi dodaz Montes eta Olasagastiren onek laukuok, nire gazte denporan!

PARIS ETA BRUSELAS ALDETIK.

Paris-Bruselastik pare bat astean, 1935'garren urtean. Italiarren Erakusketa ederra ikusi eban Parisen, Frantziako Gobernuak eta

Mussolinirenak antolatu ebena. Mundu guztikotarren Erakusketa Aundia be bai, Bruselasean.

Ez eban pintau ezer be. Dibujau be ez. Gauzak eta bazterrak ikusi bakarrik. «Zenbat eta iparralderago joaten naizen, gustorago aurkitzen naz.» «Bruselas eta inguruetakoko ipar erako parajeak maitagarriak dira benetan, zoragarriak.»

GERRATEA.

Aitakin bizi izan zan Irunen bere jaiotetxean, 1936-ko gerratea asi artean. Ondarribitik igaro eben Bidasoako itxas-ibaia. Erramun, José ta Luix Iribarren anaiekin batera joan zan. Ondarraitzetik ikusi eben sutan Irun. Sindikalisten geikeri bategaitik egin zan Irungo uria erretze negargarri baltza, Iraillaren lenengokoetan. A zan a, bere jaioterri maitea alan erretan ikusi bearra!

Endaian egon zan illebetea. Du Tournier Sarako alkate jaunak eskeiñi eutsan bere etxea, eta Axularren erri politean egon zan beste illebetea.

Ez eban pintetako tresnarik eruan, eta Endaian erosi ebazan. Endaia inguruetakoko parajeak pintau ebazan. «Sarako Izarra» batzokiaren ormetan be pintau ebazan eusko gai batzuk. Veyrin pintore ta idazleak erosi eutsozan dibuju batzuk. Sansineneak be bai, orain bere Sarako etxean daukozanak.

IRUNERA BARRIRO.

Erreta aurkitu eban etxea, Saratik Irunera etorri zanean. Zemen-dian zan. Karrika Nagusiko etxe batera joan ziran biziten aita ta biak.

Joxe Iribarren etxegiñak antolatu eban Erriko Dibujutzako Akademia zabaltzea, eta laister deitu eutsien errikoetxera. Eskolen kaleko neska-umien eskoletan zabaldu eben Ederti Dibujuko Akademia. Orain pintore ospetsua dan Enrike Albizu be an asi zan dibujugintzan.

Urdanibiko espetxe zarrean ipini eben gero Akademia.

Neska ta mutil, ikasle asko ibili dira Akademia onetan. Askok eztabe jarraitu pintetan. Beste batzuk etxegintzarako ikasi dabe, edo leiargintzarako dibuju gaiak egiten, etabar.

Dibujugilleen artean aurrenetarikoai, pintura saioak be emoten jakezan. Pillar Otxoteko, Mariñesa Enparan, Jose Grazenea, zenbat eta zenbat ikasle ibili diran Urdanibiko etxearrean Montesekin! Dibujan bierrerako borondate aundikoa izan ei-da beti Katiako Grazenea. Sari onak irabazi dauz, eta ganetik dabil gaurko pintore gazteen artean. Euskal paraje-pintatzaileen artean onenetariko bat jatorku Grazenea, okerrik ezpada.

EZKONDU.

1939'garren urtean ezkondu zan Gaspar, Doneztebeko Urroz errian, napar erri onetako Maria Iribarren Iturburu etxeko alabeakin. Irunen bizi izan dira, Jesus Karrikan, eta Mendibilen gero. Seme alaba bi euki dabeez: Jesus Mari ta Pillar.

Aitaren antzera, semeak be pintore urten dau. Gazte gazetetik asi da sariak eta txaloak irabazten. Erakusketa ugari egin dauz Irunen, Donostian, Bilbon, Madrillen...

Pillarrek be ikasi eban pintetan, aita maixu eukala, baiña eztau jarraitu gero aitaren eta nebiaren bidetik.

BETI BIERRIAN.

Zenbat lauko eta dibuju egin ete-dauz Montes Iturriozek Etxeandia ta Salisekin asi zanetik eta gaurarteraiño? «Jangoikuak daki ori!» esan deust berak, itandu deustadanean. Millaka batzuk bai, gitxienez. Biergin aundia izan da beti. Geldirik egotekoa ez. Leku askotara joan dira Montes Iturriozen laukoak. Ameriketara be ez gitxi.

Kuadernu pilloak daukoz dibujuz beterik. Ariñeketa batean egiñiko dibujuak, etxeak, parajeak, abereak, lagunak, danetik...

Paraje pintatzaille izan bada batez be, erretratuak be egin dauz, eta ugari. Sebastian Lartaun oiartzuar obispuarena, Irungo Jose Gurrutxaga kanoniguarena, Juan Ezeizabarrenarena. Dibujan egin eban Pio Barojarena. Gixentxu egoan batean egin eutson, eta «On-etxurako arpegia egin deustazu» esan eutson On Pio. Fagoaga kantatzailleari eta Juaristi osagilleari be dibujuzko erretratuak egin eutsazan. Eta eundakak, beste askori.

Ormak be apaindu dauz: Canfranc-eko Candanchu Ostatua, gerra aurrean; Iruñeko Errege Noblearen Ostatua; Comillaseko Ikastetxe Nagusiko kapillia; Bilboko Euskalduna pelotalekuko ataria; Asturiaseko Solvay erriko eleizia; Nogera etxeartekuen arri-illobia, Valenciako kanposantuan; Irungo Pasiotarren Elizako Kristo Kurutzekuaren kapillia; Ondarribiko arrantzalien eleizia; «Sarako Izarra» batzokia; Irungo Colón Ostatua.

Lau erakusketa egin dauz gerra ostian. Bilbon bat (Arte erakusketa-gelan) eta iru Donostian (Errikoetxepeko gelan bi, eta Rodríguez Picabearenean bestea).

IRITZIAK.

Alde guztietatik aztertu daubeez Montes Iturriozen laukoak. Gaztetatik asi zan nortasun aundi bat erakusten. Euskal pintoreen tankera

barruan laister sartu zan. Berak be indar aundia emon eutsan euskal ederti tankereari bere lanakin, eta paraje-laukoekin batez be.

Gure ederti-irizlariek asko goratu daubeen pintore bat dogu Montes Iturrioz. Bere pintura-zapietako etxe zurien argitasun atsegiñak, ori-urdirin eta berde-illun zail eta lo-gozo gelditsu urdiñen artean... gure Euskalerriko mendi ta ibarren politasun itxura samur gozoa, errialdezaletasunezko paraje-pintatzaille indar aundikoa... Arnas-aize bako paraje mutuak pintatzen dituana...

Monteseri berari entzun deusot iñoiz ori esaten, gogorra ta otza dala bera pintatze orduan parajeak ikusten.

Montesek pintau daubezan arratsalde-illuntziak izan jakeez gogoko beste batzuri. Batez be Bidaso-bazterren paraje-pintatzailletzat artu dabe, bere jaioterri txokoaren olerkari maitemindutat. Egitasunean ibili dala beti, barrutik etorri jakon berezko ekarria iturri dabela.

Arintasunezko burrundara barik, ixiltasunez, pinturazko olerkien egille izan jakula. Biotz ondoko edertilaria, tolostasun bako samurtasun zintzokua.

Benetako jatortasunez beteko ertilaria, laukoazapi samurgarri atsegingarrien egillea, bere denporako euskal pintorien besteko sentikizunduna, baiña arek baiño gogortasun gitxiagokoa...

BIBLIOGRAPHIA.

Montesek berak gordetzen dauz kuadernu batean iritzi batzuk. Danak ez. Egunkari ta aldizkarietan egin deusiezanetatik batzuk bakarrik. Aurkibidezko zeaztasun barik daukoz geienak, eta orregaitik doiaz ain labur eta osotu barik asko.

A[LCANTARA], F[RANCISCO]: «En el Saloncito del Ate-neo». Madrilleko «El Sol» egunkarian.

ANDIA, IÑIGO DE: «Impresiones de Arte. La Exposición de Irún».

ANDIA, IÑIGO DE: «Bienabe Artía y Montes Iturrioz». «El Pueblo Vasco» egunkarian.

ANDIA, IÑIGO DE: «Homenaje al pintor irunés Montes Iturrioz». Madrilleko «ABC» egunkarian.

A[NDIA], I[ÑIGO] DE: «Exposición de Montes, Bienabe y Bueno». (.....) egunkarian: 1935-Zemendian.

A[NDIA], I[ÑIGO] de: «De Arte, Gaspar Montes Iturrioz, en Artistas Vascos».

A[NDIA], I[ÑIGO] DE: «Nuestros pintores. Montes Iturrioz en el Museo de Arte Moderno bilbaíno».

A[NDIA], L[UIS] DE: «Las Exposiciones de Arte en Bilbao. Montes Iturrioz en la Sala de Arte». Billboko «El Correo Español» egunkarian.

ANTEQUERA AZPIRI: «Impresiones Estéticas. Montes Iturrioz». Billboko «El Liberal» egunkarian.

ARRAMELE, J. [Cobrerros Uranga]: «Arte. Exposición de paisajes de G. Montes Iturrioz».

ARRAMELE, J. [Cobrerros Uranga]: «Arte. Gaspar Montes».

ARRAMELE, J. [Cobrerros Uranga]: «Arte y Literatura. Gaspar Montes Iturrioz».

ARTECHE, JOSE DE: «Los bellos atardeceres de Montes Iturrioz. Una sugestiva exposición del pintor irundarra». Donostiako «La Voz de España» egunkarian.

ARTECHE, JOSE DE: *Portar Bien*. Zarauz, Itxaropena.

AXARI-BELTX [Flores Kaperotxipi]: «De la Exposición de Novelas. El homenaje que Montes Iturrioz merece y necesita». Donostiako «El Pueblo Vasco» egunkarian, 1928.

AXARI-BELTX [Flores Kaperotxipi] «Tarrapatapatapatan. Exposición de Montes Iturrioz».

AXARI-BELTX [Flores Kaperotxipi]: «Velocidades. Los pintores y los trenes».

BIDASOA, MARTIN DEL [Antequera Azpiri]: «Impresiones Estéticas. La Exposición de Pintura, Caricatura y Fotografía de Irún».

BIDASOA, MIGUEL DEL [Juan Luis Seisdedos]: «El tema del día. Montes». Donostiako «El Diario Vasco» egunkarian.

[Baraibar, Germán]: «Exposition de Peinture. Montes Iturrioz». Paubeko «Le Patriote» egunkarian.

BASARRI Iñazio Eizmendi: «Montes Iturrioz pintorea». «Zeruko Argia» astekarian: 1965-Uztailak 4.

BITAÑO-ECHEBARRIA, PEDRO JOSE DE: «Diccionario Biográfico de la comarca española del Bidasoa». Irungo «El Bidasoa» astekarian.

CLAVERIA, ALBERTO: «Baroja, Montes Iturrioz, Sarriegui y Ansa, triunfadores en el Certamen de Navidad». Donostiako «La Voz de España» egunkarian.

CLAVERIA, ALBERTO: «Arte. Gaspar y Jesús Montes Iturrioz en Salas Aranaz».

CLAVERIA, ALBERTO: «(.....) El Premio Regoyos a Montes Iturrioz». Donostiako «La Voz de España» egunkarian.

[Darras?]: «Gure Ertiliarik. Montes Iturriotz ta Bienabe-Artia margolari gazte trebeak ditugu». Donostiako «Argia» astekarian, irudiekin barriemotea.

FLORES KAPEROTXIPI, M.: *Arte Vasco. Pintura-Escultura-Dibujo-Grabado*. Buenos Airesen, 1954'garren urtean. 48, 53, 57, 72, 86, 190-193, 206, 235, 270, 287, 290'garren orrialdeetan; 18'garren irudia.

IGARONDO, B. DE: «Notas de Arte. Paisajes de Montes Iturrioz». «El Diario Vasco» egunkarian.

IPARRAGUIRRE, JULIO: «Noticiario del Arte. Estética del Paisaje». Zaragozako «La Voz de Aragón» egunkarian.

IPARRAGUIRRE, JULIO: «Pintores contemporáneos. Montes Iturrioz».

IRIBARNE, JOSE: «En el Museo Vasco de Bayona. La Exposición de Pinturas de Olasagasti, Montes Iturrioz y Bienabe Artia». (1927).

I[RIGOYEN], J[UAN] DE: «Notas de Arte. Montes Iturrioz en la Asociación de Artistas Vascos». Billboko «La Gaceta del Norte» egunkarian.

J. R. M. [Flores Kaperotxipi]: «Impresiones. Los Artistas Guipuzcoanos en la Exposición Nacional». (Carta a Iñigo de Andía, 1926.)

JUARISTI [VICTORIANO]: («Carta de Pamplona».)

J[UARISTI], V[ICTORIANO]: «Los cuadros de Montes Iturrioz». Iruñeko «El Diario de Navarra» egunkarian: 1936-V-2'n.

LASTERRA, C[RISANTO]: «Los ojos abiertos al paisaje». Billboko «Euzkadi» egunkarian.

LEON ORGAZ [Eduardo Ortega y Gasset]: «Juventud triunfante. Artistas españoles en Francia. Bienabe y Montes». Madrilleko «La Libertad» egunkarian.

LLANO GOROSTIZA, MANUEL: *Pintura Vasca*. Billbon, 1966'garren urtean. 104, 112, 168, 188, 206, 208, 227, 233, 239, 248, 249'garren orrialdietan.

[NAVAS?]: «Gaspar Montes, director de la Academia Municipal de Dibujo». «El Bidasoa» astekarian: 1944-IV-1'n.

RIBERA, CARLOS: «Ante el II Certamen de Navidad. Arte Guipuzcoano». Donostiako «La Voz de España» egunkarian.

RIBERA, CARLOS: «Arte. La Exposición de Montes Iturrioz». Donostiako «La Voz de España» egunkarian.

RIBERA, CARLOS: «Quinta Exposición Bienal de Artistas Guipuzcoanos». Donostiako «La Voz de España» egunkarian.

TORRES MURILLO: «Los pintores jóvenes deben ir a París antes que a Madrid. Gaspar Montes Iturrioz llena de paisajes las Salas Municipales de Arte». Donostiako «El Diario Vasco» egunkarian.

URANZU, LUIS DE [Luis Rodríguez Gal]: *Lo que el río vio*. Donostian, 1955'garren urtian. 67, 99, 101, 105, 138, 160, 247, 249, 265, 336, 383, 410, 424, 458, 476'garren orrialdietan.

VIGLIONE, ANTONIO: «Gaspar Montes». Irungo «El Bidasoa» astekarian.

X. Y. Z.: «En Irún. La Exposición de Montes Iturrioz».

Z. DE Z.: «Notas de Arte. Gaspar Montes Iturrioz en [la Sala] Arte». Billboko egunkari batean.

N. ALZOLA.

